

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ ТА ЇЇ РОЛЬ В ОСМИСЛЕННІ СУЧАСНИХ КУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ

Мараховська Е. В.

*кандидат філософських наук, доцент,
старший викладач кафедри культурологічних дисциплін
та образотворчого мистецтва*

*Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
м. Харків, Україна*

Аналіз культурних процесів завжди був важливим завданням гуманітарних наук, оскільки від розвитку культури залежить поступ людства, його ціннісні орієнтації, моральні якості, рівень гуманності і людяності. Філософії тут належить особливе місце, тому що вона формує світогляд людини, і не тільки в споглядальній, але й в активній формі, здатній вплинути на людське мислення й поведінку.

На сьогодні дослідження в галузі філософії культури є сучасними й доцільними в науковому просторі, де існують як узагальнюючі роботи, які репрезентують процес розвитку філософських уявлень про культуру, так і наукові розвідки, присвячені окремим проблемам філософії культури. Це роботи В. Андрущенко, А. Клокун, Л. Сидоренко, Ю. Шабанової, О. Шепетька та інших науковців, які відзначаються високим науковим рівнем й актуальністю аналізованих проблем.

В просторі філософської думки часто поставало питання, якщо і філософія, і наука оперують поняттям мудрості як знання про світ, то яким буде предметне поле саме філософії. О. Шепетьк з цього приводу слушно зауважує: «Якщо завданням науки є вивчення світу, то завданням філософії є його осмислення. Філософ не ставить експерименти і не збирає факти, він лишень інтелектуально споглядає істину» [5, с. 14]. Як відомо, культуру як складне явище досліджують багато емпіричних наук і вони претендують на пріоритет свого підходу до визначення суті як окремих феноменів культури, так і шляхів розвитку культурного процесу загалом. Філософи наполягають на тому, що «філософія є інструментом, за допомогою якого ми можемо розуміти і пояснити будь-який культурний феномен» [4, с. 14]. Важливою складовою філософського знання є філософія культури, яка покликана осмислювати не стільки світ загалом, скільки універсальні категорії

культурного розвитку людства, культуру як феномен буття людини. «Філософія культури – це філософське осмислення культури як особливого феномену, вона з'ясовує сутність основ і універсальних принципів культури. Предметом розгляду філософії культури є культура як явище, якому притаманні: комплексність, складність, системність та цілісність» [4, с. 17]. Предметним полем філософії культури традиційно вважається осмислення співвідношення культури і цивілізації, матеріальної і духовної культури, культури і природи, культури і соціуму, а головне – людини, її культурної обумовленості. Важливим на сьогодні є питання співвідношення філософії культури і культурології. Культурологи наполягають на універсальності своєї науки в процесі дослідження культурних феноменів, філософи схильні розрізняти предмети осмислення культури в межах культурології і філософії культури. Так, автори колективної монографії «Філософія культури: основні поняття, напрями, персоналії», виданої у 2020 році, зазначають, що «етнологія, філологія, історія та соціологія структурно складають предмет культурології як наукової дисципліни. Проблемою з'ясування природи культури як такої, безвідносно до її історичних форм, розумінням зв'язку предметного поля культури і сутністю людини займається філософія культури» [4, с. 16]. Іншими словами, культурологія вивчає структуру, зміст, функціонування культури в її конкретних формах, тобто неповторність та індивідуальність певного культурного феномену, історичного типу культури, а філософія культури оперує поняттям загального в культурі, культурних універсальій, прагне осягнути загальні закономірності розвитку культури. Культуролог як правило працює з емпіричним матеріалом і прагне узагальнити його на базі філософських концепцій. Однак, треба зазначити, що поняття загального в культурі є певною мірою розпливчатим, оскільки культура існує тільки в конкретних формах, а історичні типи культури настільки своєрідні, що пошуки універсальних законів їхнього розвитку можуть призвести до виникнення неправильних аналогій. Тому філософії культури і культурології треба не відмежовуватись одна від одної, а досліджувати культуру комплексно.

Як відомо, значний внесок у створення філософії культури зробили послідовники неокантіанства Вільгельм Віндельбанд (Баденська школа) і Ернст Кассієр (Марбурська школа), часто цих філософів іменують навіть засновниками сучасної філософії культури. Основною роботою Віндельбанда, де транслюються ідеї стосовно розвитку культури, є «Філософія культури і трансцендентальний ідеалізм» (1910 рік), погляди Кассієра на культуру розвинені в фундаментальній праці «Філософія символічних форм» (1929 рік). Віндельбанд був

переконаний, що філософія є ученням про загальноприйнятій цінності, а втіленням їх у життя є історія, результатом якої є самовизначення людини згідно з етичним ідеалом. Культура, на думку Віндельбанда, це організація світу, навколишньої дійсності людиною у відповідності з своїми ідеями, принципами, цінностями, а філософія культури досліджує те, що складає людську діяльність. Духовне життя відрізняється від культурного тим, що причетне до вищого світу розумних цінностей і виходить за межі емпіричного існування. У своїй філософії культури Ернст Кассілер сформулював постулат про те, що людина втратила свої інстинкти і пристосованість до природи, натомість заповнила своє існування символічними формами, сукупність яких утворила культуру. З тих пір людина усвідомлює себе з символічним Усесвітом – культурою. Культура, за Кассілером, це реальність, яка поєднує два світи – світ явищ і світ ідей і по своїй суті є єдиним світом. Отже, на думку неокантіанців Віндельбанда і Кассілера, культура є світом ідей, цінностей і символів.

Сучасний погляд на філософію культури базується на тому, що це важливий розділ філософського знання, який аналізує культурний розвиток людства, сутність і значення культури в житті індивіда і суспільства загалом. Філософія культури тісно пов'язана з філософською антропологією, оскільки філософське осмислення культури сприяє розкриттю співвідношення людини і світу, виявленню особливостей її внутрішнього світу, цінностей людського життя. Філософія культури рефлексує над культурою і тому є самоусвідомленням культури, що передбачає ретроспективно-теоретичний характер аналізу, тримання дистанції між дослідником і предметом аналізу – культурою. Філософське осмислення культури ґрунтується на уявленнях про її складність і цілісність, окремі культурні сфери, наприклад релігія, мораль, система освіти, мистецтво тощо, завжди інтерпретуються в контексті розвитку культури як складної системи.

Важливе значення має філософія культури в осмисленні проблем сучасності – таких як співвідношення культурного і цивілізаційного розвитку людства, причин значного поширення масової культури і масового суспільства, ознак культурної елітарності, різноманітних типологій культури, глобальних проблем людства, міжкультурної комунікації. На сьогодні навіть така здавалося б досліджена тема як сутність і походження культури потребує осмислення. В сучасній науці не викликає сумнівів постулат про культуру як похідну від людської діяльності, проте часто вчені звертають увагу й на те, що «для філософії культури значно важливішою є теза про походження історії з еволюції, тобто виділення людського буття з нескінченності проявленого світу завдяки її внутрішній духовній сутності, потенціалу

духу, що сприяє розгортанню неосяжної множинності» [4, с. 12]. Тобто, як і багато десятиліть чи навіть століть тому дихотомія «матеріальне-духовне» стосовно культури потребує не виключення того чи іншого компоненту, а й підкреслення значення обох з акцентуванням на духовній складовій, бо саме символічно-ціннісна природа культури формує її специфіку в системі людської діяльності.

Ще однією значною проблемою є осмислення цивілізаційного розвитку людства, зокрема співвідношення культури і цивілізації. Процес такого осмислення має глибоке історичне коріння, а в ХХ столітті до нього долучилися такі відомі філософи культури як Освальд Шпенглер, Арнольд Тойнбі, Альберт Швейцер, Йоган Гейзинга. Історія вирішення проблеми співвідношення проблеми і цивілізації становить одну з найцікавіших сторінок філософії культури. Цивілізація визначалася то в контексті загального розвитку людства, то як наступна за варварством ступінь розвитку культури, то як синонім культури, сукупність цінностей, технологічний рівень розвитку культури, або ж навіть кінцева стадія кожної локальної культури. Характерною рисою сучасних філософських підходів до культури і цивілізації є розділення цих понять, але не різке протиставлення їх. Культура завжди оцінюється позитивно, а цивілізація ще й досі викликає дискусії, особливо в релігійній філософії культури. З цього приводу Ю. Шабанова зазначає, що «культура і цивілізація органічно пов'язані, їх не можна вважати як два паралельних або автономних процеси. По суті, цивілізація «виростає» з культури, вона є в певному сенсі культура, але в більш розгорнутому, соціально визначеному, масштабному вигляді. Інакше кажучи, цивілізація виступає як відчужена в інституційних, загальнозначущих процесах культура. Цивілізація є результатом культури, а не протистоїть їй» [4, с. 99]. Л. І. Сидоренко, навпаки, є опонентом ототожнення культури та цивілізації, оскільки це «перекреслює питання про їх специфіку. Однак вона існує і досліджується. Одним з ракурсів представлення такої специфіки є розуміння цивілізації як продукту культури, її складової. Цивілізація представ як створена суспільством в ході культурного процесу система засобів його функціонування та вдосконалення» [3]. Дійсно, культура і цивілізація явища однопланові, але повністю не тотожні. Кожна має свою специфіку, яка, по суті, репрезентує складність і багатовимірність людського розвитку.

Філософія є тим інструментом, за допомогою якого можливо осмислити культурні явища, побудувати модель культурного розвитку людства. Важливим розділом філософського знання є філософія культури, яка осмислює культурні феномени на узагальненому рівні в контексті антропологічної проблематики, разом з культурологією

вона може розробити цілісне уявлення про розвиток культури загалом і її окремих феноменів. Сучасна філософія культури покликана осмислити ті культурно-цивілізаційні процеси, що характерні для сучасного світу, насамперед єдність і розмаїття культурного розвитку людства.

Література:

1. Андрущенко В. Поняття культури: філософський дискурс на рубежі століть. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/32262/Andrushchenko.pdf?sequence=1>
2. Клокун А. Символічна природа людини за Ернстом Кассирером. URL: <https://plomin.club/symbolic-human-nature-by-e-cassirer/>
3. Сидоренко Л. І. Філософське осмислення культури і цивілізаційних процесів/ URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sid-culture.htm>
4. Шабанова Ю. О. Філософія культури. Дніпро : Ліра, 2019. 240 с.
5. Шепетяк О. Філософія. Львів : Місіонер, 2020. 784 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-381-4-33>

АНТОНЕН АРТО ПРО ПРАЦЮ МИСЛЕННЯ

Облова Л. А.

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії*

*Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Про працю часто думають як про неволю. Її ототожнюють з потребою, втомою, використанням, експлуатацією, заробітком, виживанням. Одним словом, з тортурами. Проте, Антонен Арто вловив, що праця – це не покарання чи прокляття, а те, що має відношення до свободи. Цікаво, що мислитель приходиться до такої думки через творчість. Він ставить питання театральний чином. Через свій авторсткий театр жорстокості [1, 2]. Тобто, Арто здійснює жест у бік тіла праці і бере від доставлених роботою труднощів тільки страждання, родову муку, вчинок думки. Таким чином, Арто не уникає думки, що праця володіє негативною технікою. Але повністю відкидає її уявлення як неволі або примусу.